

Missä valta luuraa?¹

Raimo Nurmi

ABSTRACT

Where does the power reside?

Where does power reside? Have power and leadership become less visible than they were during the twentieth century? The paper discusses political power, economic power, military power, the power of knowledge, and the changes in their relative weight. Political power seems to have succumbed to economic power - or, at least, it often hides behind what the Holy Markets require to be satisfied. Economic power has led the changes and got more steam from the integration of wide geographical areas - but it has also raised counterforces against globalization. In Europe at least, the military power has been behind the scenes; transformations similar to those during the first part of the 1990's have not taken place without an all-European war since the Reformation. The power of knowledge presents itself in professional power, in technological leadership, in intellectual power struggles but also in the capacity of men and women of letters to raise important issues for public debate. Instead of a conclusion, the paper ponders, whether the legacy of Athens remains stronger and more enduring than the legacy of Sparta.

Keywords: Power, Leadership, Management.

YHTEENVETO

Valta näyttäisi tulleen näkymättömämmäksi kuin se oli viime vuosisadalla. Missä valta siis pesii. Tämä kysymys on tärkeätä nostaa esiin uudelleen ja taas uudelleen, vaikka siihen ei lopullista vastausta voida saadakaan. Mutta sen jatkuva kysyminenkin auttaa hahmottamaan aikaamme ja myös varautumaan vallan vaikutuksiin.

Tarkemmin artikkeli käsittelee poliittista valtaa, taloudellista valtaa, sotilaallista valtaa ja tiedon valtaa ja muutoksia niiden suhteellisissa painoarvoissa. Poliittinen valta näyttää alistuneen taloudelliselle vallalle - tai ainakin se usein kätkeytyy

Pyhien Markkinavoimien taakse. Taloudellinen valta on johtanut muutoksia, ja se on saanut lisää voimaa laajojen maantieteellisten alueiden taloudellisesta integraatiosta, mutta se on myös nostattanut globalisaation vastavoimia. Sotilaallinen valta on ainakin Euroopassa ollut taka-alalla; 1990-luvun suuruusluokkaa olevia muutoksia ei ole koettu Euroopassa ilman maanosaa käsittävää sotaa sitten uskonpuhdistuksen. Tiedon valta näyttäytyy professionaalisessa vallassa, teknologisessa johtajuudessa ja kulttuuritaistoissa ja debateissa, mutta myös vaikutusvaltaisten kirjoittajien mahdollisuutena tuoda asioita julkiseen keskusteluun. Valta myös säätelee ja suodattaa tiedon kulkua.

ALUKSI

"Kukahen pitää lotjassa perää?" Näin kyseli Lauri Viita (1966, 68) runossaan Mylly. Asiaa on ihmetelty maailman sivu. Jumala on tainnut kuolla, tullut vanhuudenheikoksi tai ei muuten näytä ehtivän huolehtimaan valtansa tulosta maan päälle. Tai kenties Hän on kuollut nauruun tai tuskaan saatuaan seurata kaikkea, mitä ihmiset ovat Hänen nimissään tehneet sitten Aatamin ja Eevan.

Viime vuosisadalla oli koko joukko huomattavan voimakkaita vaikuttajia. Ajateltakoon vaikkapa Stalina, joka jakoi ensin Hitlerin kanssa Euroopan ja vielä perään Churchillin ja Rooseveltin kanssa sen, mitä tämän edellisen jaon toteutusyrityksestä jäi jäljelle. Stalin oli Euroopan arkkitehti ensimmäiseksi osaa viime vuosisadan loppupuolta. Paasikivi ja Kekkonen käänisivät päitä ja kansakunnan suuntaa. Einstein mullisti tieteellistä ajattelua ja koko maailmankuvan siinä sivussa. Myös liike-elämän johtajat, fordit ja rockefellerit, vaikuttivat kokonaisten kansojen, jotkut koko maailmankin menoon. Meillä esim. Waldeneilla ja Raadella oli iso valtakunnallinen merkitys. Louis Armstrong, Charles Chaplin ja Pablo Picasso olivat kapinallisia, jotka loivat uusia taidemuotoja ja lajityyppejä.

Missä ovat nyt aikaamme muokkaavat johtajat, sankarit, vaikuttajat ja nerot. Idoleita meillä on Ronaldosta Bill Gatesiin, ja filmitähtiä, iskelmäsan-

kareita ja muita pop-idoleja tehtailaan teollisesti ja mahtavin markkinointikoneistoin. Mutta tällainen mediajulkisuus ja sankaruus näyttää olevan lyhytkestoista, ja se pikemminkin surffailee julkisuuden aalloilla kuin muuttaa aaltojen kulkusuuntaa - ainakin verrattuna kansojen kohtaloita ohjanneisiin valtiomiehisiin ja sotapäälliköihin, tekniikkaa ja taloutta muotouttaneihin vaikuttajiin tai tieteellisten ja taiteellisten vallankumousten synnyttäjiin. Tämä voi tosin olla likinäköisyyttä: Elävä nerohan on loukkaus aikalaisiaan kohtaan, joten voi olla vaikeaa nähdä sellaista keskuudessamme.

On kysytty kenen joukossa seisot? Harvemmin kysytään, minne ne joukot menevät ja kenen perässä ne kulkevat. Ketä pillipiiparia seuraamme? Vai ajelehdimmeko vain lastuina laineilla päämäärättöminä ja tietämättä minne oikukkaat ajan aallot ja tuulet meitä heittelevät?

Johtajia tai ainakin johtajiksi nimettyjä meillä on enemmän kuin koskaan aiemmin (Nurmi & Darling, 1997). Minne ne johtajat meitä johtavat, vai joutavatko johtamaan ollenkaan, kun heillä on niin paljon vaivaa johtajana pysymisessään? Totta kyllä, lait, korporaatiot, media, inhimillinen kateus ja byrokraatia kammitsoivat johtajien johtamista (kts. Mintzberg, 1983; Nurmi, 1994). Mutta yhtä totta on, että ihmiskunnan vaikuttavimmat johtajat - hyvässä ja pahassa - antoivat piut paut tällaisille rajoituksille. Hitler ja Einstein, Stalin ja Gandhi, Martin Luther King ja Stravinsky olivat vallitsevien pelisääntöjen rikkojia. He eivät noudattaneet sääntöjä, vaan he loivat itselleen sopivat säännöt, jotka sitten muut hyväksyivät niin, että niistä tuli uudet säännöt ja uusi paradigma heidän toimiansa alueille.

Missä nyt siis valta luuraa? Onko se politiikassa, taloudessa, sotilailla vai tiedossa? Missä on se pelikenttä, jossa maailmaa suunnitellaan, muovataan ja muutetaan? Vai olemmeko onnistuneet iskunvaimentamaan kaiken henkilökohtaisen vaikuttamisen, johtajuuden ja vallan virkamiesshallinnolla, demokratialla, byromanialla, viihteellä ja totuuden ja tiedon kaiken sallivalla suhteellisuu-della? Meillä on sosiaaliturva ja televisiosarjoja siinä, mitä roomalaiset kutsuivat leiväksi ja sirkus-huveiksi.

POLIITTINEN VALTA

Vallan on vanhastaan katsottu kuuluvan poliitikoille, valtiomiehille ja muille kansan valitsemille. Demokratiassa tätä valtaa pyritään valvomaan,

koska jäljet pelottavat; keskitetyn vallan valvomatoman jäljet ovat olleet säännöllisesti pelottavat. Monet ihmiset pyrkivät valtaan ajaakseen hyviä, suorastaan idealistisia tavoitteita. Mutta kun valta-asema on saavutettu, siinä pysymisestä ja sen lisäämisestä tulee helposti pakkomielle ja itseisarvo niin, että se sokeuttaa haltijansa käyttämään Macchiavellin (1532) mitä tahansa neuvoja. Tässä on poliittisen vallankäytön (ehkä kaikenkin vallan) salakavala ansa. Shakespeare (1592) kertoi sen paremmin kuin kukaan muu näytelmässään Richard III. Tai sama asia Actonin (1887) usein siteeratuin sanoin: "Vallalla on taipumusta turmella käyttäjänsä ja ehdoton valta turmelee ehdottomasti".

Poliitikot vähättelevät valtaansa, ja totta on että poliittinen valta on demokratioissa monikytköksistä ja monivälitteistä. Oman valtansa väheksymisellä on tietty myös helppo pettää itseään. Mutta aikamme syvimmat muutokset eivät ole tapahtuneet poliitikkojen, parlamenttien tai muidenkaan demokraattisten elinten toimesta. Talous on jyrännythallitukset, ja poliitikot ovat olleet Markkinavoimien ja kansainvälisen kilpailukyvyyn palveluksessa. Solidaarisuus on uhrattu taloudelliselle liberalismille - Puolassa Solidaarisuus jopa johti maan siihen.

TALOUDELLINEN VALTA

Taloudella on se rautainen logiikka puolellaan, että ilman sitä muutkin elämänalat mukaan lukien poliittinen demokratia ja älykköjen kulttuuritoimet uhkaavat tukehtua. Maailman pankki julistaa sen ohjelmassaan (The World Bank, 2001), mutta Marx (1859, XI) sanoi sen aikaisemmin: "taloudellinen rakenne - - - määrää (bedingt) sosiaalisen, poliittisen ja intellektuaalisen elämän yleisen prosessin".

Mutta tästä rautaisesta logiikasta tulee helposti vaihtoehdottomuuden logiikkaa. Tähän meitä Suomessa opetettiin 1990-luvun alun laman hoidossa, ja sen sanoma on jäänyt päälle tähän päivään asti. Mutta silloin taloudesta on tullut itseispäämäärä eikä vain ihmisarvoisen elämän edellytys. Kustannusten leikkaamisellahan ei ole mitään rajaa, aina löytyy kustannustehokkaampia yrityksiä ja maita. Porter (1996) ihmettelee, miten hänen strategiavaihtoehdokseen esittämästä kustannustehokkuudesta on tullut oiva tekosyy operatiivisen tehokkuuden lisäämiseksi. Oikeastaan kustannustehokkuutta usein käytetäänkin eufemismina

saneeraamiselle, leikkauksille tai vielä rehellisemmän sanottuna ihmisten irtisanomisille. Suomen kaltaiselle maalle etäisyys, siitä johtuvat kuljetuskustannukset, energiankulutus ja ihmisten koulutus- ja hyvinvointi eivät ikinä salli alhaista kustannustasoa, joten kustannustehokkuudella kilpailu ei voi olla eloonjäämisstrategia. Kustannusten loputtomalla leikkaamisstrategialla laihduttamme itsemme hengiltä.

Taloudellisen vallan merkitys on osin myös sisäistettyä herruutta. Omistamisesta ja kuluttamisesta on tullut distinktioita. Tuotemerkkilojaalisuus yhdistää monia autenttisemmin kuin äänestyskäyttäytyminen, puolueuskollisuus tai yhteiskuntaluokka. On aikakauslehtiä, jotka huokuvat käsitystä, että Jumala rakastaa prameita, rikkaita ja menestyviä (esim. Harpers Bazaar, 2001, tai Suomessa Gloria, 2002).

Yritysjohdajien uskottavuus on noussut ainakin samalle tasolle kuin poliitikkojen. Tosin viime aikojen yritysten skandaalit ovat pudottaneet yritysjohdajainkin maan tasalle. Poliitikot eivät yksinkertaisesti ole pystyneet polttamaan niin paljon rahaa, henkilökuntaa, asiakkaita ja omistajia kuin epäonnistuneimmat yritysjohdajat. Mutta tämäkin kuvaa yritysjohdon, omistajien ja joka tapauksessa taloudellisen sfäärin lisääntyneitä painoarvoja. Yritykset heiluttavat poliitikkoja enemmän kuin poliitikot yrityksiä. Talous on monin tavoin mankeloinut poliittista päätöksentekoa. Tennessee Williams (1948, 85) pisti asian näytelmähenkilönsä suuhun näin: "Tiedäthän, tieto - ZZZZppp! Raha! VALTA! Wham! Siinä on se asioiden kierto, jolle demokratia rakentuu".

SOTILAALINEN VALTA

Sotilaat tulevat vallan keskeeseen kriiseissä. Kun aseet puhuvat, muut argumentit vaikenevat. Ei ollut harkitsematonta Mao-Tse-Tungilta sanoa: "Jokaisen kommunistin on tajuttava tämä totuus. Poliittinen valta kasvaa tykin suusta". Emme kait ole Euroopassa sitten uskonpuhdistuksen käyneet läpi niin suuria muutoksia kuin 1990-luvulla ilman koko maanosaa koettelevaa sotaa. Talouden integraatio vähentää sodan uhkaa. Yksi keskeinen poliittinen juonne Euroopan yhdenytymisessä on ollut Saksan taloudellisten etujen sitominen eurooppalaiseen yhteistyöhön. Wim Duisenberg Euroopan Keskuspankin pääjohtajana ilmaisi asian mahdollisimman arvovaltaisesti Bernard Mandeville luennossaan (1998) ja Thomas

Mannia (1947, 185) lainaten: "Kyseessä on valinta eurooppalaisen Saksan tai saksalaisen Euroopan välillä".

Taloudellinen kilpailu on asetunut sotilaallisen kilpavarustelun sijaan ainakin Euroopassa. Saksa ja Japani ovat menestyneet tässä kisassa paremmin ja pitempään kuin toisen maailmansodan aikana. Tämän päivän kilpavarustelu on tullut niin kalliiksi, että Neuvostoliitolle oli helpompaa hajota kuin vastata Reaganin tähtien sodan haasteeseen - oli hanke sitten aikanaan teknologisesti realistinen tahi ei. Venäjä onkin paljon helpompi valloittaa taloudellisin kuin sotilaallisin keinoin. Globalisaatiossa - siis taloudellisessa globalisaatiossa - on myös häviäjiä, mutta silti se on paljon vähemmän tuhoisaa kuin sotilaallinen imperialismi.

TIEDON VALTA

Bacon (1605) ja Toffler (1980) ovat tunnetuimmat tiedon vallasta puhujat. Nykyisessä tietointensiivisessä yritys- ja liiketoiminnassa ajatus on korostunut (Nurmi, 1997 & 2002). Missä tämänkaltaisen valta pitää sijaansa? Ketkä ovat sen henkilöitymät?

On ammattikuntia, joilla on professionaalista valtaa. Lääkärit voivat sanktioida potilaitaan elämän ja kuoleman kieliin. Kliinisillä psykologeilla voi olla liki rajoittamaton valta potilaihinsa joissakin terapiasuhteen vaiheissa. Insinöörit keksivät maailmaa muuttavia tuotteita ja tuotantoprosesseja. Sijoittajat luovat ja tuhoavat emporiumeja. Leningradin opas kertoi vähän yli vuosikymmen sitten, että kaupungissa on kaksi luokkaa, työläiset ja intelligentsija. Miten lienee luokkajako Pietarissa nyt, ja keillä on valtaa kertoa siitä?

Tunnetut oppineet (esimerkiksi ja ennen kaikkea Bourdieu, 1990) ovat väittäneet, että akateeminen, intellektuaalinen ja viime kädessä kaikki kulttuurinen toiminta on perimmältään kiistaa alan pelikentän vallasta, herruudesta ja johtajuudesta. Kaikessa keskustelussa on oikeastaan kyse siitä, kuka on oikeassa, kuka on arbiter elegantiarum makutuomarina, kenellä on oikeus ja valta luokitella, paradigmatisoida, arvioida ja määrittää "Totuus". Tämän mukaan akateemisessa debattissa on kyse enemmän vallasta kuin totuudesta, taiteissa taas enemmän suosiosta ja tuesta kuin esteettisistä arvoista. Ketkähän ovat tämän viikon listahuiput kymmenen parhaan intellektuaalisen iskelmäparaatissa?

Tiedon valta oli Valistuksen johtoajatus. Tiede

ja siihen perustuva teknologia olivat Valistuksen ajalle perustuvia Modernin saavutuksia. On kysytty, paljonko tämä kaikki onnellistutti ihmistä. Myös viime vuosisadan ennenäkemätön väkivalta, sodat ja ympäristövauriot olivat mahdollisia vain tieteen ja sille perustuvan teknologian ansiosta. Tiede ei kumminkaan näytä olevan kykenevä poistamaan yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta, nälänhätää, terrorismia eikä muita aikamme suuria ongelmia.

Filosofoilla, yhteiskuntatieteilijöillä, historioitsijoilla, kirjailijoilla, ylipäätään kirjoittajilla ei ole asemavaltaa, mutta juuri siksi he voivat nostattaa kysymyksiä, käsitteitä, käsityksiä ja teorioita, jotka voivat vaikuttaa ihmisiin ja koko ihmiskunnan kollektiiviseen tietoisuuteen. Kun heillä ei ole oikeassa olemisen taakkaa, he voivat aikaansaada keskustelua tietämättä tai kuvittelemattakaan tietävänsä, minne keskustelu johtaa. Tällaisella keskustelulla voi olla vaikutusta etenkin kulttuurin käymistilavaiheissa. Tällainen keskustelu voi vaikuttaa poliittisen, taloudellisen ja sotilaallisen vallan pelisääntöihin. Vai voiko sittenkään?

Ranskalaiset ajattelijat, eritoten Foucault (1976 & 1982), ovat kääntäneet vallan ja tiedon suhteen likipitään ylösalaisin: Juuri valta tuottaa, ylläpitää ja valikoi tietoa. Valta säätelee tiedon saatavuutta, jakelua ja funktioita yhteiskunnassa. Tiedon arkeologia on valtaapitävien historiaa. Aiemmin tiedon julkaiseminenkin oli vallan säätelemää. Mutta myös tiedon julkaistumisen helpotuttua ja julkaisutun tiedon räjähdysnomaisesti ja hallitsemattomasti lisääntyessä valtakoneistot suodattavat tietoa ja säätelevät sitä, mikä osa siitä tulee yhteiskunnassa vallitsevaksi käyttötiedoksi.

VIITE

¹ Artikkelin perustuu tekijän esitelmään "Where does the power reside?" Turussa 30.6. - 4.7. 2002 pidetyssä kansainvälisessä konferenssissa "Stability and Dynamics of Power".

LÄHTEET

- Acton, J. E. E. D. (1887). Letter to Bishop Mendell Creighton, 3 April, 1887. In Ratcliffe, S. (Ed.): (1994). The little Oxford dictionary of quotations. Oxford University Press. 309.
- Bacon, F. (1605). The advancement of learning. 1974 edition by Johnston, A. Oxford: Clarendon Press.
- Bourdieu, P. (1990). Homo Academicus. Cambridge: The

- Polity Press.
- Duisenberg, W. F. (1998). The Euro and the process of European integration. The Seventh Bernard Mandeville Lecture in Rotterdam - the Netherlands, 5 March 1998. European Monetary Institute.
- Foucault, M. (1976). Truth and power. In Gordon, C. (Ed.): Michel Foucault. Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972 - 1977 by Michel Foucault. New York. Harvester Wheatshea 78 - 92.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. In Dreyfuss, H. L. & Rabinow, P. (Eds.): Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics. New York: Harvester Wheatsheaf. 208 - 226.
- Gloria (2002). Elokuun numero. Sanoma Magazines Finland.
- Harper's Bazaar (2001). September issue. Published by Hearst Communications, Inc. New York.
- Machiavelli, N. (1532). Il Principe. 1975 ed. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.
- Mann, T. (1947). Doktor Faustus. Das Leben des deutschen Tonsetzers Adrian Leverkühn, erzählt von einem Freunde. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Mao Tse-Tung (1938). Problems of war and strategy. In Quotations from Chairman Mao Tse-Tung. 1967. Peking: Foreign Languages Press.
- Marx, K. (1859). Zur Kritik der Politischen Ökonomie. Zweite Auflage. 1903. Stuttgart: J. H. W. Dieb. Nachf.
- Mintzberg, H. (1983). Power in and around organizations. Englewood Cliffs: Prentice - Hall.
- Nurmi, R. (1994). Power and performance. The case of Fiction Ltd. European Case Clearing House. Cranfield.
- Nurmi, R. (1997). Prologemena to knowledge intensive organizations. *Trames. A Journal of the Humanities and Social Sciences.* 1, 2, 142 - 158.
- Nurmi, R. (1999). Knowledge intensive firms. In Cortada, J. W. & Woods, J. A. (Eds.): Knowledge management yearbook 1999 - 2000. Boston: Butterworth - Heinemann. 168 - 179.
- Nurmi, R. (2002). Where does the power reside? In: Stability and dynamics of power. XXVIII annual colloquium on resesearch in economic psychology/SABE 2002 conference on behavioural economics. 30th June - 4th of July, 2002, Turku, Finland, Conference proceedings. 274 - 277.
- Nurmi, R. W. & Darling, J. R. (1997). International management leadership. The primary competitive advantage. New York: The Haworth Press.
- Porter, M. E. (1996). What is strategy. *Harvard Business Review*, November - December, 61 - 78.
- Shakespeare, W. (1592). King Richard III. 1973 edition. London: Collins.
- Toffler, A. (1980). The third wave. London: Collins.
- Viita, L. (1966). Kootut runot. Porvoo: WSOY.
- Williams, T. (1948). The glass menagerie. A play in two acts. London: John Lehmann.
- The World Bank Group. (2001). 10 things you never knew about the World Bank. World Bank's priorities change dramatically. New York